

บทที่ 4

สรุปผลการวิจัย วิเคราะห์ และข้อเสนอแนะ

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกครูภูมิปัญญาไทย 5 รายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหานี้ส้น และการเตรียมความพร้อม ในการประกอบอาชีพของนิสิตบัณฑิตสาขาส่งเสริมการเกษตร สรุปผลการวิจัยตามคำถามหลักของการวิจัย 6 ข้อ ดังนี้

1. อะไรเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดหนีสิน ผลการวิจัยเหตุแห่งหนีสิน ประกอบด้วย 5 ประการ ดังนี้
  - 1.1 ผู้ที่มีอยู่ในคน 8 ตัว ผู้ในที่นี่ หมายถึง สิ่งไม่ดีที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคน ได้แก่ ผู้ขี้เกียจ ผู้อ่อนแอ ผู้ขี้โกง/ผู้ขี้โกหก ผู้ขี้อาย ผู้โอ้อวด ผู้การพนัน ผู้ขี้เหล้าเมายา และผู้ไม่เรียนรู้ ถ้ายอมให้สิ่งไม่ดีเหล่านี้เข้าครอบงำจิตใจและพฤติกรรมแต่ละคนได้แล้ว จะเป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย นำไปสู่การสูญเสียทรัพย์สิน และการเป็นหนีสินได้
  - 1.2 ปัจจัยภายในเกษตรกรด้านความรู้ เมื่อพิจารณาถึงปัญหานี้ส้นของเกษตรกรที่เนื่องมาจากตัวเกษตรกรเอง พบว่าปัญหานี้ส้นของเกษตรกรเกิดจากการคิดไม่เป็น คิดเกินความสามารถของตน และคิดตามคนอื่น ขาดการพัฒนาตนเองและขาดการพัฒนางานอาชีพของตนเอง ไม่เรียนรู้ตนเองและไม่เรียนรู้ทรัพยากรในพื้นที่ ไม่มีองค์ความรู้และขาดการนำความรู้ทางหลักวิธีการมาใช้ ไม่วางแผนและอ่านหนังสือไม่ออกทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบได้ และติดอยู่ในวังวนของหนีสิน
  - 1.3 ปัจจัยภายในเกษตรกรด้านคุณธรรม เกษตรกรที่มีปัญหานี้ส้นจะติดอยู่ในกระแสทุนนิยม ติดอยู่ในห่วงของอบายมุข รักความสะดวก รักสนุก รักสบาย มีความโลภ ขาดคุณธรรม และใช้จ่ายเกินรายได้ที่ตนเองสามารถหามาได้
  - 1.4 การดำเนินชีวิตของเกษตรกร เช่นการดำเนินชีวิตของคนชายฝั่งทะเลจังหวัดสมุทรสงครามที่มีปัญหานี้ส้น จากสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลงส่งผลให้รายได้ลดน้อยลงรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดหนีสินตามมา
  - 1.5 ปัจจัยภายนอกก่อให้เกิดหนีสิน ได้แก่ นโยบายภาครัฐที่พัฒนาไม่ถูกจุด เน้นโครงการประชานิยม ไม่ใช่ให้ประชาชนพึ่งตนเอง ประกอบกับ โครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบเพิ่มมากขึ้น
  - 1.6 ขาดแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ขาดการนำความรู้และคุณธรรมมาใช้ดำเนินชีวิต ขาดการนำเหตุผล ขาดความคิดที่รอบคอบมาใช้วางแผนและตัดสินใจปัญหา จึงเผชิญกับความเสียหายในการประกอบอาชีพ และไม่สามารถหลุดพ้นจากหนีสินได้

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของ ศ.ระพี สาคริก และนายวิบูลย์ เข็มเฉลิม (โพสท์ทูเคย์, 2552 : A9) ที่แสดงทรรศนะว่าปัญหานี้ส้นของเกษตรกรเกิดจากปัญหาหลักคือ 1) ไม่รู้ว่าตนเองผลิตแล้วจะอยู่รอดหรือไม่ 2) ไม่รู้ว่าจะแก้ไขปัญหาคือตนเองประสบอยู่ได้อย่างไร และ 3) ไม่รู้วิธีการจัดการที่ดีกับปัญหา

เหล่านั้น จึงทำให้เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เกษตรกรกลายเป็นผู้รอรับและร้องขอความช่วยเหลือ ไม่สามารถหาวิธีแก้ไขปัญหาดตนเองได้ นอกจากขายที่ดินทำกินของตนเอง

ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรและของลูกหนี้ที่ประกอบอาชีพอื่นๆ หากขาดซึ่งความรู้ที่จะนำมาจัดการกับปัญหาหนี้สิน ขาดคุณธรรมที่จะเป็นเครื่องมือกำกับความประพฤติปฏิบัติของตน ประกอบกับนโยบายของภาครัฐ และ โครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบมากยิ่งขึ้น ล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินทั้งสิ้น

2. ทำอย่างไรจึงหลุดพ้นจากการเป็นหนี้สินได้ วิธีการหลุดพ้นจากหนี้สินในกรณีของเกษตรกรมี 4 วิธี ดังนี้

2.1 **ปัจจัยภายในเกษตรกรด้านความรู้** การหลุดพ้นจากหนี้สินในส่วนของเกษตรกรเอง จำเป็นต้องรู้จักตนเองด้วยการทำบัญชีครัวเรือน รู้จักการประกอบอาชีพของตนเองด้วยการทำบัญชีฟาร์ม รู้จักชุมชนของตนเองโดยศึกษาทรัพยากรในพื้นที่ พืชที่ปลูก แสวงหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพ มีการวางแผนชีวิต และเป็นผู้บริหารเงินให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน

2.2 **ปัจจัยภายในเกษตรกรด้านคุณธรรม** เกษตรกรต้องมีความซื่อสัตย์ อุดมดี เก็บออมเงิน มีความประหยัดและลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น รู้คุณค่าของเงิน มีวิธีใช้เงินที่ก่อให้เกิดประโยชน์ และไม่ตกเป็นทาสของอบายมุข

2.3 **ปัจจัยภายนอกภาครัฐและการรวมกลุ่ม** การผลิตเพื่อการจำหน่ายต้องรู้กลไกของการตลาด ตั้งแต่ การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การจำหน่าย การเพิ่มมูลค่า ทั้งนี้การรวมกลุ่มแปรรูปก่อนจำหน่าย และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านการตลาด เป็นสิ่งสำคัญ

2.4 **ปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ** ได้แก่ การทำงานอย่างหนักเพื่อปลดภาระหนี้สินให้ได้ ทำหรือผลิตในสิ่งที่คนอื่นไม่ทำ การหากัลยาณมิตรให้กำลังใจในคราวที่ต้องการคำแนะนำและหาทางออกที่ดี การมีมานะส่งลูกเรียนให้สำเร็จการศึกษา การสอนลูกให้ออดทนและตั้งใจเรียนหนังสือ และซื้อของที่มีอายุการใช้งานนานๆ

ผลการวิจัยเพื่อการหลุดพ้นจากการเป็นหนี้สินสอดคล้องกับการวิจัยของ นิโบล นวลอินทร์ (2550) ที่พบว่า การแก้ไขปัญหาหนี้สินของเกษตรกรต้องแก้ไขที่การขาดความรู้เพื่อการประกอบอาชีพ การขาดอำนาจต่อรองเรื่องราคาผลผลิตการเกษตร การขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และความไม่ต่อเนื่องของนโยบายรัฐบาล

3. จุดเด่นของหลักคิดและวิธีปฏิบัติของครุภูมิปัญญาที่ทำให้หลุดพ้นจากการเป็นหนี้สิน การสังเคราะห์หลักคิดและวิธีปฏิบัติของครุภูมิปัญญาเพื่อการหลุดพ้นจากหนี้สินประกอบด้วย 4 ประการดังนี้

3.1 **ยึดหลักการเรียนรู้** เรียนรู้จากการสังเกต การศึกษาข้อมูล และการปฏิบัติ ทำให้ได้ข้อสรุปว่าต้องเรียนรู้ก่อนก่อนหนี้ว่า เราก่อนหนี้เพื่ออะไร มีโอกาสที่จะใช้หนี้คืนได้อย่างไร วิเคราะห์รายได้ที่มีอยู่ว่าสามารถใช้หนี้คืนได้หรือไม่ ฉะนั้นจึงต้องมีความรู้ในสิ่งที่จะทำ การทำบัญชีครัวเรือนของตนเองและครอบครัว และใช้ความรู้ดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง

3.2 **ยึดหลักการใช้จ่าย** อันประกอบด้วย การใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นแก่การดำเนินชีวิต ไม่ฟุ่มเฟือย มองหารายได้เสริม มีเป้าหมายที่จะผ่อนหนี้ให้หมด โดยเร็วและไม่เล่นการพนัน

3.3 **ยึดหลักการทำเกษตรผสมผสาน** การปลูกพืชที่หลากหลาย เช่น กลั้วยน้ำว่า ผรั่ง ชมพู มะพร้าว น้ำหอม พืชผักสวนครัว เป็นการสร้างรายได้หมุนเวียนและต่อเนื่อง

3.4 **ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต** “พอเพียง” คือการหยุดเพียงเท่านี้ ทำให้ลดความโลภที่จะได้แต่ฝ่ายเดียว หลักพอเพียงยึดที่ความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ทั้งนี้จะบรรลุผลสำเร็จได้ต้องมีความรู้ควบคู่กับคุณธรรม ผู้ที่จะน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ต้องคิดให้เป็น กล่าวคือคิดให้รอบด้าน แล้วลงมือปฏิบัติ เน้นการพึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง ในชุมชน เชื่อมโยงเครือข่าย มีการเก็บออมเงินไว้ใช้ส่วนตัว เงินบางส่วนจะนำไปแบ่งปันให้ชุมชน มีการให้ความรู้ ให้ความรัก และให้อภัยซึ่งกันและกัน

ผลการวิจัยเกี่ยวกับหลักคิดและวิธีปฏิบัติของครูภูมิปัญญาเพื่อการหลุดพ้นจากหนี้สินสอดคล้องกับงานวิจัยของ สาวิตรี รังสิภัทร์ และคณะ (2552 และ 2553) ที่ศึกษาเรื่องหลักคิดและการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของภูมิปัญญาเกษตรกรไทยในภาคตะวันตก และ เรื่องเหตุแห่งหนี้สินและแนวทางแก้ไข : กรณีศึกษาครูภูมิปัญญาเกษตรกรไทยในภาคกลาง พบว่า การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิต เปรียบได้กับการมีเข็มทิศนำทางเพื่อหลุดพ้นจากการเป็นหนี้สิน ประกอบกับการรู้จักพฤติกรรมของตนเองผ่านการจดบัญชีครัวเรือน และการรู้จักการประกอบอาชีพของตนเองผ่านทางบัญชีฟาร์ม ทำให้มีข้อมูลเกี่ยวกับรายรับและรายจ่าย รายจ่ายใดที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ก็ควรลด ละ เลิก รายจ่ายนั้นเสีย ส่วนรายรับหากไม่เพียงพอ ก็พิจารณาเพิ่มเติมจากการประกอบอาชีพหลัก หรืออาชีพเสริม เพื่อให้ทันกับปริมาณและช่วงเวลาที่ต้องการใช้ที่สำคัญ

4. **ข้อเสนอแนะเพื่อเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการประกอบอาชีพของนิสิตบัณฑิต สาขาส่งเสริมการเกษตร** ครูภูมิปัญญาให้ข้อเสนอแนะจากความรู้ และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเพื่อประโยชน์แก่การเตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพ ดังนี้

4.1 **การรู้จักตนเอง** การเลือกประกอบอาชีพใดนั้นแต่ละคนต้อง “มองตัวเองออก” ว่าตนเองนั้นเหมาะสมสำหรับอาชีพอะไร “บอกตนเองได้” ว่าอาชีพนั้นต้องมีคุณสมบัติอะไรบ้าง “ใช้ตัวเองเป็น” โดยการดึงความสามารถของตนเองออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ “เห็นคุณค่าของตัวเอง” เป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับตนเองเพื่อจะได้ทำประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น

4.2 **การศึกษาและเรียนรู้** ในขณะที่ศึกษานั้นผู้เรียนต้องหาตัวเองให้เจอว่าชอบเรียนอะไร หรือเลือกเรียนสาขาที่ตลาดต้องการแต่ต้องฝึกลงมือทำจริง เพื่อให้เกิดทักษะ ความชำนาญนอกเหนือจากหลักสูตร ที่สำคัญคือมีความรู้แล้วต้องถ่ายทอดให้ผู้อื่นด้วย

4.3 **การประกอบอาชีพ** ผู้เรียนต้องตั้งเป้าหมายว่าจะประกอบอาชีพอะไร ศึกษาด้วยว่าอาชีพเหล่านั้นเหมาะสมกับเราหรือไม่ เลือกอาชีพที่สร้างรายได้ให้อยู่ได้มั่นคงและเป็นอาชีพที่สุจริต หากผู้เรียนต้องการกลับไปสร้างงานที่บ้านของตนเองควรเน้นการเรียนที่ฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชำนาญ และพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติได้ทันที สถานที่เรียนต้องสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนรักแผ่นดินเกิด ไม่เลื่องงานและมีความอดทน

4.4 การใช้จ่าย ผู้เรียนจะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพได้ต้องมีวินัยในการใช้จ่าย โดยใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น หารายได้เพิ่มเติม เช่น จากอาชีพเสริม ไม่ยืมเงินใคร มีการเก็บออมและประหยัดการใช้จ่าย ใช้จ่ายคุณค่าของเงิน หากเป็นหนี้ต้องตั้งเป้าหมายใช้หนี้ภายในเวลาที่กำหนด

5. แนวทางและวิธีการสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพภายหลังสำเร็จการศึกษา

ครูภูมิปัญญาให้แนวทางการพัฒนาอาชีพ 4 แนวทาง ดังนี้

5.1 การพัฒนาตนเอง เพื่อให้การประกอบอาชีพมีความเจริญก้าวหน้า ผู้เรียนควรมีวิธีการดังนี้ “คิดระบบ” ให้เห็นความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่างๆ “จัดระเบียบการทำงาน” อะไรควรทำก่อนหลัง “เลือกชมในงาน” คือมองเหนือคนอื่น ทำในสิ่งที่คนอื่นเขาไม่ทำ “สร้างบรรทัดฐานใจ” คือต้องไม่เห็นแก่ตัว มีความยุติธรรม เสมอต้นเสมอปลาย “แก้ไขทุกเวลา” คือ พร้อมที่จะแก้ไขงาน แก้ไขตัวเอง แก้ไขคำพูด แก้ไขพฤติกรรม “พร้อมนำพาสันติสุข” คือ สามารถทำงานร่วมกับใครก็ได้

5.2 การประกอบอาชีพ ผู้เรียนต้องหมั่นพัฒนาอาชีพของคนให้ดีขึ้น เลือกอาชีพที่ทำได้ด้วยใจรัก หมั่นพัฒนาอาชีพให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เช่น การนำความรู้เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในอาชีพ เพื่อการรับข้อมูลข่าวสาร เทคนิควิธีการต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่ออาชีพของตนเอง การหารายได้เสริมจากอาชีพหลัก แต่ต้องไม่ขัดและไม่เบียดบังเวลาการทำงาน of อาชีพหลักนั้น

5.3 การเรียนรู้ กรณีที่ผู้เรียนต้องประกอบอาชีพเกษตรกรรม ครอบครัวของผู้เรียนมีส่วนสำคัญยิ่งที่จะปลูกฝังให้รักอาชีพนี้ ในขณะที่สถานศึกษาต้องเปิดโอกาสและจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติพร้อมกับการเรียนในภาคทฤษฎี และที่สำคัญผู้เรียนต้องหาคุณค่าของอาชีพที่ต้องการทำให้พบ

5.4 การนำสรรฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังด้านคุณธรรม การพึ่งตนเอง การทำงานเป็นกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกัน

6. แนวทางและวิธีการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งในการประกอบอาชีพภายหลังสำเร็จการศึกษา

ครูภูมิปัญญาให้แนวทางการสร้างเครือข่ายในการประกอบอาชีพ 4 ประการ ดังนี้

6.1 การพัฒนาตนเอง ประกอบด้วย 4 รู้ และ 4 ปรับ ดังนี้ “รู้งาน” คือสร้างระบบงานของตัวเองให้เป็น “รู้คน” คือทำอะไรให้เจ้านายคิง ลูกน้องคน เพื่อนช่วยกันหนุน “รู้เวลา” คือรู้ว่าเวลาใดเราควรทำอะไร ก่อนหลัง “รู้อารมณ์” คือ รู้อารมณ์ของตนเองและเพื่อนรอบข้างว่ามีอารมณ์อย่างไร และเราควรจะทำอย่างไร

4 ปรับ ประกอบด้วย “ปรับความคิด” อย่าจมปลักแต่เรื่องเดิมๆ “ปรับตัว” คือ ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยได้ แต่อย่าหันหลังให้กับความเป็นไทย “ปรับสถานการณ์” คือ พยายามปรับวิกฤติให้เป็นโอกาส “ปรับอารมณ์” คือ ทำตัวให้มีความสุขไม่สร้างความทุกข์ให้กับตนเอง

6.2 การมีคุณธรรม พื้นฐานสำคัญของผู้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน คือ มีความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจ เป็นผู้ให้และแบ่งปัน ให้ความรัก ความผูกพัน และให้ความรู้

6.3 การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วม มีการแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ ทั้งในและนอกเครือข่าย

6.4 การรวมกลุ่ม เป็นการขยายเครือข่ายซึ่งเริ่มจากคนใกล้ชิด สร้างเพื่อนจากอาชีพเดียวกัน เป็นการแบ่งปันประสบการณ์ในอาชีพกับเพื่อน และเป็นการรวมพลังของคนในชุมชน ทรัพยากร องค์ความรู้และทุนเข้าด้วยกัน

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่องการสังเคราะห์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน : กรณีศึกษาครูภูมิปัญญาไทยในภาคกลาง มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต

ผลการวิจัยชี้ชัดว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้กับประชาชนชาวไทย ปัญหาหนี้สินที่คนส่วนใหญ่เผชิญอยู่นั้นสามารถบรรเทาและแก้ไขได้ หากใช้หลักการดำเนินชีวิตด้วยความรู้ ควบคู่กับคุณธรรม ที่ยึดโยงให้ผู้ปฏิบัติต้องใช้ความรอบคอบ ละเอียด ถี่ถ้วน พินิจพิจารณาด้วยเหตุผลก่อนการตัดสินใจเป็นหนี้ ทั้งนี้เพื่อไม่สร้างปัญหาการเป็นหนี้ซ้ำซ้อน จนไม่อาจหลุดพ้นจากวังวนของการเป็นหนี้ได้ การลดความเสี่ยงด้วยการวิเคราะห์รายได้ การแสวงหารายได้เพิ่ม การออมเงิน การมีหลักทรัพย์ค้ำประกันและการทำงานด้วยความขยันขันแข็ง เป็นหนทางหนึ่งที่จะเป็นหลักประกันว่าหนี้สินนั้นจะได้รับการใช้คืน

เกษตรกรรายย่อยที่สามารถหลุดพ้นจากการเป็นหนี้สินได้ ด้วยการวางแผนก่อนการทำเกษตร การจัดพื้นที่ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การวางระบบการให้น้ำและแหล่งน้ำ การเลือกประเภทของพืชที่ปลูกและสัตว์ที่จะเลี้ยง การมีรายได้ เช่น จากผักสวนครัว ข้าว ไม้ผล ไม้ยืนต้น ซึ่งจะเป็นรายได้รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี การใช้ประโยชน์ในผืนดิน ได้แก่ มูลสัตว์ ตอซังข้าว สมุนไพรที่ปลูก น้ำส้มควันไม้ ให้กลับไปเป็นประโยชน์แก่ผืนดิน และพืชผล เหล่านี้ล้วนเป็นรายได้ที่แม่จะมีใช้ตัวเงิน แต่เป็นสิ่งที่ลดค่าใช้จ่าย ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรนั่นเอง

ในขณะเดียวกันนิสิตบัณฑิตสาขาส่งเสริมการเกษตรที่เตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพสามารถน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ด้วยการขวนขวายหาความรู้ รู้จริงในสิ่งที่เรียน รู้จริงแล้วนำไปปฏิบัติ โดยเริ่มจากสิ่งเล็กๆ ก่อน จนเกิดความชำนาญ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวิชาการ หรือปฏิบัติการ อาทิเช่น การทำวิทยานิพนธ์ ที่นิสิตใช้เวลาไม่น้อยกว่า 2 ภาคการศึกษา ช่วงเวลาดังกล่าวควรจะมีประโยชน์ต่อนิสิตทั้งความรู้ด้านระเบียบวิธีวิจัย ด้านเนื้อหาที่ทำวิทยานิพนธ์ และด้านประโยชน์ที่จะส่งคืนให้กับกลุ่มบุคคลเป้าหมายที่ทำวิทยานิพนธ์ หากเป็นเช่นนี้ก็จะเกิดประโยชน์กับทุกฝ่ายอย่างแท้จริง

2. การสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ปัจจุบันแนวโน้มของนิสิตบัณฑิตสาขาส่งเสริมการเกษตร คือ การรับราชการภายหลังสำเร็จการศึกษา เพราะอาชีพรับราชการในทรยศณะของนิสิตเหล่านั้น ถือว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง

ฉะนั้นการเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการสอบคัดเลือกเพื่อเข้ารับราชการในด้านความรู้ ความสามารถ รวมทั้งการฝึกฝนให้เกิดความชำนาญในตำแหน่งที่สอบบรรจุจึงเป็นความจำเป็น อีกทั้งการเพิ่มมูลค่าให้กับ

ตนเอง เช่นด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ อาทิจากการผลิต websites การใช้โปรแกรมสำเร็จรูปต่างๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเช่นกัน

แต่พื้นฐานสำคัญคือ การเป็นผู้มีความกตัญญู มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความอดทน เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้ประสบความสำเร็จ และมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพทั้งสิ้น

3. การเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างสถาบันการศึกษา กับแหล่งเรียนรู้ของครูภูมิปัญญา

ผลการศึกษาพบว่าครูภูมิปัญญาไทยบางรายมีบทบาทสำคัญในแหล่งเรียนรู้ อาทิ

1. ผศ.เด่นศิริ ทองนพคุณ เป็นประธาน “ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนนครปฐม” และมีเครือข่ายกับองค์การบริหารส่วนตำบลบางระกำ อ.บางเลน จ.นครปฐม และศูนย์เรียนรู้วัดคณหวาย-ท่าจีน
2. คุณสรณพงษ์ บัวโรย ทำงานร่วมกับวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านสหกรณ์ศาลา ต.ท่าหยด อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม และวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม

แหล่งเรียนรู้เหล่านี้เป็นห้องเรียนที่มีชีวิตของนิสิต การมีกิจกรรมเชื่อมโยงกันระหว่างสถาบันการศึกษา กับแหล่งเรียนรู้จึงเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กับนิสิตและอาจารย์ ที่จะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนการร่วมมือกันทำประโยชน์ให้กับสังคมต่อไป
